

DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2018.2\(30\).146561](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2018.2(30).146561)

УДК 141.32:130.122

Олена Білянська

САКРАЛІЗАЦІЯ ТВОРЧОГО АКТУ В КОНЦЕПЦІЇ МИКОЛИ БЕРДЯЄВА

У статті аналізується проблема творчості, сакралізації творчого акту в філософській концепції М. Бердяєва. Проблеми творчості М. Бердяєва надає нового сенсу: творчість розуміється ним не як створення певних художніх витворів, творів мистецтва, культурних цінностей, бо це є вторинним, а як творчість нових рівнів буття, нових актів духовного прояву, нових проявів свободи. Творчість завжди є просвітленням людини, її духовним піднесенням. Саме за допомогою творчості людина наближається до Бога, тому що творчість виступає і божественною сутністю.

Ключові слова: творчість, людина, дух, сакральне, культура, свобода.

Ті процеси, що відбуваються у сучасному світі, гостро обумовлюють необхідність глибинної зміни стилю та форми мислення, переходу від суспільної свідомості людства до розуміння єдності життя на Землі, інтеграційного аналізу соціальної та духовно-культурної практики і на основі цього прогнозування та творення майбутнього. Вирішальною методологічною парадигмою сучасної діяльності людини має стати творчість. Саме ж місце творчості в структурі діяльності людини буде змінюватися відповідно до перетворення середовища її існування із природного на соціальне, засноване на технічних досягненнях. Можна сподіватися, що формування нової соціально-економічної та духовної реальності буде перебувати у прямій залежності від того, якою мірою ці процеси будуть пронизані творчо-синтезуючою діяльністю людини, наскільки в них будуть панувати принципи гуманізму, соціальної та особистісної свободи, моральної відповідальності.

Нині особливо актуальною є потреба в активному розвитку творчого, інтелектуального потенціалу кожної особи, що повинно призвести до творчого, інтелектуального розвитку суспільства в цілому. В реалізації цього завдання провідна роль належить гуманістичній філософії, і зокрема, філософії М. О. Бердяєва.

Творчість своєю сутністю, внутрішнім сенсом переплітається з такими проблемами сучасного світу, як шляхи розвитку особистості, свідомість, мислення, пізнання, практика, передбачення, соціальний ідеал.

Філософ О. Лосєв, характеризуючи зверненість Бердяєва до проблеми творчості, у своїй праці «Російська філософія» писав: «У загальній філософії Бердяєва найбільше значення має книга “Про смисл творчості. Досвід

виправдання людини”. В основі його світосприйняття знаходиться поняття творчого акту, і з цієї точки зору розглядаються всі основні питання життя: держава, шлюб, сім’я, мистецтво...» [12, с. 233].

Треба наголосити, що багато дослідників зверталися до проблеми творчості, сутності реалізації творчого акту у концепції Бердяєва.

Зокрема, дослідниця І. Сумченко у монографії «Антроподицея Миколи Бердяєва» досліджує нове розуміння християнства філософом, вирішенням ним проблеми людської свободи, проблеми творчості як виправдання існування та життя людини перед Богом. Визначає ідею Бердяєва, по якій творчість є проявом свободи людини, шляхом розкриття образу Бога, спілкуванням з Богом.

За визначенням Л. Новікової та І. Сиземської у роботі «Вступ у філософську антропологію Миколи Бердяєва» «...вирішення проблеми взаємовідносин особи та суспільства для нього (Бердяєва) є можливим лише у рамках філософії духу та з позицій християнського персоналізму» [13, с. 65].

У роботі В. Полякова «Антропоцентризм у філософських пошуках М. Бердяєва» [14] розглядаються погляди мислителя на філософську діяльність як живий та творчий процес, на людину як «образ та подобу Божу», на свободу як сутність існування суб’єкту, на творчість як іманентну здатність людини.

Стаття В. П. Візгіна «Бердяєв і Шестов. Суперечка про екзистенціальну філософію» [9] характеризує сутність екзистенціального напрямку у філософії Бердяєва. Автор вважає, що центральним поняттям у Бердяєва як екзистенціального філософа є сенс. А філософія, котра виходить із вимоги розуміння сенсу, визначається автором статті як персоналістська філософія духу Бердяєва.

Творче піднесення, екстаз творчого пошуку виступають у Бердяєва, як наголошує О. Єрмічев у книзі «Три свободи Миколи Бердяєва» [10], крайнім виразом духовного існування особистості.

Дослідниця Р. Урханова зазначає, що на думку Бердяєва «...світ буття є світом сталим, світом матеріальних продуктів, творчість, навпаки, виступає світом незбагненого, невідомого, інтуїтивного, ірраціонального. У цьому, на думку філософа, полягає таємниця творчості. У творчості людина долає межу власного існування та прямує до безкінечності. Тільки у творчому екстазі людина, одержима духом, здатна вирватися із світу буденного у світ сутнісний» [16, с. 91].

Розглядаючи проблему творчості як форми духовного існування

людини, сакралізації творчого акту у реалізації особистості у концепції Бердяєва треба наголосити, що дана проблематика потребує подальшого розгляду в сучасній українській філософській думці. Потребують подальшого висвітлення такі питання, як розуміння творчості як форми духовного існування людини, подальша реалізація свободи творчості та творення людиною історії.

Треба наголосити, що філософський антропоцентризм Бердяєва був нерозривно пов'язаний з вирішенням не тільки проблеми свободи, але й цілої низки супутніх проблем – творчості, особистості, духу, історії тощо. Відправною точкою в усіх них є першість свободи над буттям. Разом з тим, саме буття розкривається через суб'єкт.

Бердяєв у своїх працях «Смисл творчості», «Смисл історії», «Самопізнання», «Світосприйняття Достоєвського», «Творчість та об'єктивація» розкриває філософську сутність творчості як синтезу різних форм людської діяльності, родову ознаку та духовну сутність людини, форму її буття, самодіяльність та самореалізацію.

Творчість оголошувалася Бердяєвим одним з основних конструктивних принципів у процесі життєдіяльності людини. Творчість розуміється філософом не як об'єктивація, або надання особливих форм матеріальним тілам, а як творчість «із нічого», як трансцендування – духовний прорив у безкінечність. Творчість є актом реалізації свободи людини та формою її піднесення до рівня духовного буття. Філософ нерозривно пов'язував поняття «творчість» та «особистість». Саме творення людиною своєї власної особистості проголошувалося Бердяєвим творчим актом. «Особа є не субстанцією, а актом, творчим актом... Особа є зусиллям та боротьбою, оволодінням собою та світом, перемогою над рабством, звільненням» [6, с. 20].

Творчий акт, на думку філософа, завжди має ірраціональне начало, незалежно від того, де від відбувається – в історії, соціумі, мистецтві, культурі або духовній реалізації людини.

Творчість завжди виступає кінцем старого світу (або погляду на світ), зльотом на інший, новий рівень існування. Тільки цей шлях дозволяє людині зберегти життя в свободі, але й разом з тим, передбачає її відповідальність за створене.

Цього шляху, вважає мислитель, неможливо уникнути. Ю. Івонін у статті «Творчість, культура і цивілізація у філософській концепції М. О. Бердяєва» наголошує, що «...філософ вважає необхідним ізжити шляхи культури, щоб вийти за межі культури, до вищої творчості. Лише на вершинах культури творче сміливе прагнення зможе розбити кайдани культури, які приковують

до цього світу» [11, с. 82].

Творчість завжди пов'язана з певним формоутворенням, трансцендуванням, виходом за межі даного, спрямована на реалізацію можливостей буття. «...Мистецтво, філософія, культ й всі творіння культури уявляли із себе трансцендентну тугу людства» [1, с. 237],– наголошував Бердяєв.

Творчість збагачує буття новими предметними формами та духовними надбаннями. Творчість додає до об'єкта світу реального буття такі нові форми, предмети, ознаки, духовні цінності, яких раніше не було та які розкривають глибинну сутність особистості, що їх утворює. «Творчість для мене не стільки оформлення у кінцевому, у творчому продукті, скільки розкриття безкінечного, політ у безкінечність, не об'єктивація, а трансцендування» [7, с. 458],– наголошує філософ. Творче зусилля ним осмислюється як «переживання суперечності, як зживання антиномії» [8, с. 260].

У Бердяєва ми бачимо яскраво виражене зміщення акцентів з буттєвості та завершеності на становлення, на процесуальність і антиномічність. В творчості відбувається пластичне перетворення об'єкта, а також внутрішнього світу, інтелектуальної енергії, духу суб'єкту в світ реальних речей, ідей, думок, теорій. Дотик до творчості розкриває нові потенції та можливості особи, у певному сенсі сприяє народженню нової людини. «Творча думка, котра ставить та вирішує все нові й нові задачі,– динамічна» [2, с. 68],– наголошував філософ.

У бердяєвській концепції творчості вона розуміється як «трансцензус», вихід за межі об'єктивованого світу, у світ ноуменальний. Розрив з об'єктивованим світом передбачає здійснення творчого акту в «екзистенціальному часі, позбавленому тривалості, у вічності» [5, с. 271].

«Вся творчість людська була нудьгою за трансцендентним, за іншим світом, і ніколи творчість не була закріпленням радощів природного, родового життя, не була виявленням задоволення цим світом» [1, с. 237].

Отже, у філософії мислителя, на думку В. Полякова, яку він висловлює у статті «Антропоцентризм у філософських пошуках М. Бердяєва», «визначаються дві передумови буття – це свобода і суб'єкт, або “суб'єктивна свобода і вільний суб'єкт”. Ці дві передумови знаходять своє повне вираження і синтезуються у людській творчості» [14, с. 80].

Філософ постійно намагався переконати своїх читачів у тому, що людина призначена для творчості, що творчість – це космічний обов'язок людини. «Я зовсім не ставив питання про виправдання творчості, а ставив питання про виправдання творчості. Творчість не потребує виправдання, вона

виправдовує людину, вона є антроподицея» [7, с. 456].

Виправдати людину творчістю – означає поставити її не нижче Бога, а поряд із ним. Сенс цієї рівності Бердяєв вбачає у тому, що людина очікує народження в ній Бога, а Бог очікує народження в ньому людини. Ця незвичайна симетрія забезпечується тим, що Бог присутній і у творчості і в людині. Людина – творець. Бердяєв заявив про автономію людської творчості, про рівні творчі права людини та Творця.

Власне, проблемі творчості Бердяєв надає нового сенсу: творчість розуміється ним не як створення певних художніх витворів, творів мистецтва, культурних цінностей, бо це є вторинним, а як творчість нових рівнів буття, нових актів духовного прояву, нових проявів свободи.

Творчість завжди є просвітленням людини, її духовним піднесенням, вона, на думку філософа, є тим особливим та індивідуальним, що притаманно людині, що розкриває її внутрішню сутність та неповторну оригінальність. Саме за допомогою творчості людина наближується до Бога, наголошує мислитель, бо творчість виступає і божественною сутністю. Прикладом цього є процес божого творення світу. Створивши світ, створивши людину як свій образ та свою подобу, Бог очікує від людини відповіді, і цією відповіддю є творчість, яка виправдовує існування людини та її особистісну самореалізацію. Ця думка знаходить своє продовження у подальших міркуваннях філософа щодо вищого начала ззовні людини, яке вимагає від неї творчості: «Творчість ... є вимогою Бога до людини і обов'язком людини» [7, с. 208].

Тому, «щоб жити гідно й не бути приниженим і роздушеним світовою необхідністю, соціальною буденністю, необхідно у творчому піднесенні вийти із іманентного кола “дійсності”, необхідно визвати образ, уявити інший світ, новий у порівнянні з цією світовою дійсністю (нове небо і нову землю). Творчість пов'язана із уявленням. Творчий акт для мене завжди був трансцендуванням, виходом за межу іманентної дійсності, проривом свободи через необхідність» [7, с. 468],– писав філософ у праці «Самопізнання».

Тому не є дивним ствердження філософа, що розкриття соціального характеру духовності як раз і звільнює її для особистісної творчості. Л. І. Новікова та І. М. Сиземська у статті «Вступ до філософської антропології Миколи Бердяєва» зауважують, що для філософа «духовність завжди глибоко особистісна, але її інтенція – соціальна і, навіть, космічна» [13, с. 63].

Вчення про пробудження людського духу, творчої духовної сили Бердяєв вважав етикою у глибинному сенсі цього слова. Тому пробудження духу

для нього стоїть під двома знаками: під знаком спокути і під знаком творчості. Перш за все, етика повинна поставити питання про значення будь-якої творчості, хоч би ця творчість і не мала прямого відношення до морального життя. Творчість пізнавальна чи творчість художня має моральне значення, бо все, що творить вищі цінності, має моральне значення. В той же час етика повинна поставити питання про творче значення морального акту, оскільки саме моральному життю, моральним оцінкам та діям притаманний творчий характер. І тому «неминучим є перехід до етики творчості, етики істинного покликання і призначення людини»,– писав філософ у праці «Про призначення людини. Досвід парадоксальної етики» [4, с. 161].

Для етики творчості характерна свобода, яка визначає індивідуальну творчість добра й цінності. Свобода є творчою енергією, можливістю творення нового. Не існує застиглої, статичної моральної порядку, підпорядкованого єдиному загальнообов'язковому моральному закону. І людина не є пасивним виконавцем по відношенню до добра й до цінності не тільки в тому сенсі, що вона може їх реалізувати чи не реалізувати. І у ставленні до Бога людина вільна не тільки в тому сенсі, що вона може звернутись до Бога чи відвернутись від нього, виконувати чи не виконувати його волю. Людина вільна в сенсі творчої співучасті у справі Божій, в сенсі творчості добра і творчості нових цінностей. Таким чином, творчість має ту ж саму природу, що й нестворена свобода.

Як наголошував мислитель: «Я так жагуче люблю дух, що він не викликає гребання» – визнавав філософ у праці «Про рабство та свободу людини». Звідси виходить і «центральна теза його персоналізму: не виправдання творчості, але виправдання творчості» [6, с. 88].

Проблема творчості у філософії Бердяєва завжди була пов'язана з проблемою свободи. Істинний творчий акт, за твердженням мислителя, може бути зрозумілим лише за припущенням свободи. Свобода є джерелом філософської думки Бердяєва. «Потрібно виховувати волю людини у ...повазі до свободи, до невід'ємних прав людини, до безумовного призначення та поклику особистості, треба визивати в людях відчуття любові до того, що є абсолютно цінним, що завжди повинно вшановуватися, що вище за людські пристрасті та бажання» [3; с.108].

Свобода нічим не визначається, вона не має основи, вона знаходиться ззовні тих відносин, якими опосередковується буття. У цьому полягає сенс свободи. У творчому акті також завжди присутній елемент свободи, тому що творчість є новиною, тим, чого ще не існувало. Творчий акт здійснюється на духовному рівні, і хоча він базується на буттєвому матеріалі, його першоосновами є дух та свобода. Творче піднесення, екстаз

творчого пошуку виступають у Бердяєва крайнім виразом духовного існування особистості.

Бердяєв вважав, що саме у процесі творчого піднесення долається різниця між суб'єктом та об'єктом. Стан творчого піднесення найбільш повно розкриває внутрішню сутність людини як особистості. «Творчий акт відбувається поза часом. У часі лише продукти творчості, лише об'єктивация. Продукти творчості не можуть задовольнити творця. Але пережите творче піднесення, екстаз, переборює різницю між суб'єктом та об'єктом, переходить у вічність» [6, с. 88], – вважав філософ.

Бердяєвим були поставлені питання про джерела та природу творчості, її призначення для суспільства і, особливо, людини, змінення світу людського існування на основі творчого акту, переходу людської буттєвості на новий духовний рівень існування.

Завдяки творчості людина змінює світ, змінює суспільство, своє власне існування. Мислитель наголошував, що завдяки творчості відбувається творення історії та культури, духовне преображення життя.

Список використаної літератури

1. Бердяев Н. А. Духовный кризис интеллигенции.– М.: Канон +, 1998.– 400 с.
2. Бердяев Н. А. Идеи и жизнь. Об отношении русских к идеям // Русская мысль.– Пг., 1917.– № 1.– С. 66–73.
3. Бердяев Н. А. Новое религиозное сознание и общественность.– М.: Канон +, 1999.– 464 с.
4. Бердяев Н. А. Опыт парадоксальной этики. О назначении человека // Бердяев Н. А. Творчество и объективация.– Мн.: Экономпресс, 2000.– С. 139–216.
5. Бердяев Н. А. Опыт эсхатологической метафизики // Бердяев Н. А. Царство Духа и царство Кесаря.– М.: Республика, 1995.– С. 164–288.
6. Бердяев Н. А. О рабстве и свободе человека. Опыт персоналистической философии // Бердяев Н. А. Творчество и объективация.– Мн.: Экономпресс, 2000.– С. 9–138.
7. Бердяев Н. А. Самопознание: Сочинения.– М.: ЭКСМО–Пресс; Харьков: Фолио, 1999.– 624 с.
8. Бердяев Н. А. Смысл творчества // Бердяев Н. А. Философия свободы. Смысл творчества.– М.: Правда, 1989.– 608 с.
9. Визгин В. П. Бердяев и Шестов. Спор об экзистенциальной философии // Полигнозис.– М., 2000.– № 3.– С. 120–127.
10. Ермичев А. А. Три свободы Николая Бердяева.– М.: Знание, 1990.– 64 с.
11. Ивонин Ю. П. Творчество, культура и цивилизация в философской концепции Н. А. Бердяева // Вечные философские проблемы.– Новосибирск: Наука, 1991.– С. 76–95.
12. Лосев А. Ф. Философия. Мифология. Культура.– М.: Политиздат, 1991.– 525 с.

13. Новикова Л. И., Сиземская И. Н. Введение в философскую антропологию Николая Бердяева // Человек.– М., 1997.– № 3.– С. 57–67.
14. Поляков В. Антропоцентризм у філософських пошуках М. Бердяєва // Науковий вісник ВДУ: філософські науки.– Луцьк, 1997.– № 9.– С. 79–80.
15. Сумченко І. В. Антроподицея Миколи Бердяєва.– Львів: Центр Європи, 2001.– 120 с.
16. Урханова Р. А. Проблема “иррационального” в философии Н. Бердяева // Из истории религиозной философии в России XIX–нач. XX вв.– М.: Правда, 1990.– С. 83–99.

Елена Белянская

САКРАЛИЗАЦИЯ ТВОРЧЕСКОГО АКТА В КОНЦЕПЦИИ НИКОЛАЯ БЕРДЯЕВА

В статье анализируется проблема творчества, сакрализации творческого акта в философской концепции Н. Бердяева. Проблеме творчества Н. Бердяев придает новый смысл: творчество понимается им не как создание художественных произведений, культурных ценностей, так как это вторично, а как творчество новых уровней бытия, новых духовных актов, новых проявлений свободы. Творчество всегда является просветлением человека, его духовным возвышением. Именно при помощи творчества человек приближается к Богу, так как творчество выступает и божественной сущностью.

Ключевые слова: творчество, человек, дух, сакральное, культура, свобода.

Olena Bilianska

SACRALIZATION OF CREATIVE ACT IN NIKOLAY BERDYAEV'S CONCEPTION

Issues of creativity and the sacralization of creative act in Nikolay Berdyaev's philosophical conception are analyzed. N. Berdyaev proposed a new sense to issues of creation: it is understood by him not like a formation of art works or cultural values but as a creation of new existence levels, new spiritual acts, new demonstration of liberty. Creativity always appears as a human's serenity, a spiritual rise. Particularly, with the aid of creativity, human beings arrive to God because creative works serve as a godhead as well.

All those processes which take place in present-day world stipulate the necessity of vast changes of direction and form of thinking and passed from social mind to the recognition of unity of all that exist to the integrated evaluation of social and spiritual, cultural practice. And as a conclusion, all these predict and perform the future. Creativity should become final methodological model of modern life. In particular, role of creative work will change regarding to the transformation of living environment from basical

to social, raised on technical achievements. It is hoped that organization of social, economical and spiritual actuality will be directly depending to measure in process to be infused with creative activities, principles of humanity, neutrality and moral responsibility.

Keywords: creation, human, spirit, sacral, liberty., liberty.

References

1. Berdjaev N. A. (1998) Duhovnyj krizis intelligencii [The Spiritual Crisis of Intelligentsia], *Moskva, Kanon* +, 400 p.
2. Berdjaev N. A. (1917) Idei i zhizn. Ob otnoshenii russkih k idejam [Ideas and life. On ideas in life of Russians], *Russkaja mysl, Petrograd*, № 1, pp. 66–73.
3. Berdjaev N. A. (1999) Novoe religioznoe soznanie i obshhestvennost [The New Religious Consciousness and Society], *Moskva, Kanon* +, 464 p.
4. Berdjaev N. A. (2000) Opyt paradoksalnoj jetiki. O naznachenii cheloveka [On paradoxal ethics. On human destiny], *Berdjaev N. A. Tvorchestvo i objektivacija, Minsk*, Ekonompress. pp. 139–216.
5. Berdjaev N. A. (1995) Opyt jeshatologicheskoi metafiziki [On eschatological metaphysics], *Berdjaev N. A. Carstvo Duha i carstvo Kesarja, Moskva, Respublika*. pp. 164–288.
6. Berdjaev N. A. (2000) O rabstve i svobode cheloveka. Opyt personalisticheskoi filosofii [On Human Slavery and Freedom. On personalist philosophy], *Berdjaev N. A. Tvorchestvo i objektivacija, Minsk*, Ekonompress. pp. 9–138.
7. Berdjaev N. A. (1999) Samopoznanie: Sochinenija [Self-knowledge: Works], *Moskva, JeKSMO–Press; Har'kov, Folio*, 624 p.
8. Berdjaev N. A. (1989) Smysl tvorчества [Sense of creativity], *Berdjaev N. A. Filosofija svobody. Smysl tvorчества, Moskva, Pravda*, 608 p.
9. Vizgin V. P. (2000) Berdjaev i Shestov. Spor ob jekzistencial'noj filosofii [Berdyaev and Shestov. Discussion about existential philosophy], *Polignozis. Moskva*, № 3, pp. 120–127.
10. Ermichev A. A. (1990) Tri svobody Nikolaja Berdjaeva [Three ways of liberty by Nikolay Berdyaev], *Moskva, Znanie*. 64 p.
11. Ivonin Ju. P. (1991) Tvorchestvo, kultura i civilizacija v filosofskoj koncepcii N. A. Berdjaeva [Creativity, culture and civilization in philosophical conception of N. A. Berdyaev], *Vechnye filosofskie problemy, Novosibirsk, Nauka*, pp. 76–95.
12. Losev A. F. (1991) Filosofija. Mifologija. Kul'tura [Philosophy. Mythology. Culture], *Moskva, Politizdat*. 525 p.

13. Novikova L. I., Sizemskaja I. N. (1997) Vvedenie v filosofskuju antropologiju Nikolaja Berdjaeva [Introduction to philosophical anthropology of Nikolay Berdyaev], *Chelovek. Moskva*, № 3, pp. 57–67.
14. Poljakov V. (1997) Antropocentrizm u filosofskih poshukah M. Berdjaeva [Anthropocentrism in philosophical researches of M. Berdyaev], *Naukovij visnik VDU: filosofski nauki, Lutsk*, № 9, pp. 79–80.
15. Sumchenko I. V. (2001) Antropodiceja Mikoli Berdjaeva [Anthropodicea of Mykola Berdyaev], *Lviv, Centr Evropi*. 120 p.
16. Urhanova R. A. (1990) Problema “irracionalnogo” v filosofii N. Berdjaeva [Problem of “irrational” in N. Berdyaev’s philosophy], *Iz istorii religioznoj filosofii v Rossii XIX–nach. XX vv. Moskva, Pravda*, pp. 83–99.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2018.

Стаття прийнята 20.05.2018.